https://gep.ui.ac.ir/?lang=fa
Geography and Environmental Planning
E-ISSN: 2252- 0910
Document Type: Research Paper
Vol. 36, Issue 2, No.98, 2025, pp. 1- 26
Received: 25/12/2024 Accepted: 07/07/2025

A Critique of the Structure of Iran's National Division System

Zahra Ahmadipour
Full Professor of Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
ahmadyz@modares.ac.ir

Ebrahim Roumina
Associate professor of Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
e.roumina@modares.ac.ir

Homayoun Abdi *
Ph.D. student of Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
a.homayoun@modares.ac.ir

Seyed Hossein Yousefi Mehr
M.A. in Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
seyedhoseinpouzeshian@gmail.com

Abstract
Country divisions serve as a mechanism for the effective management of a nation's geographical space by its political systems. There is a significant relationship between the structure of the administrative hierarchy and spatial levels. In political geography, it is essential to establish a proportional relationship between political management institutions and the various levels and frameworks of space. This study recognized organization as a logical framework for territorial administration. In Iran, the political organization of space faces numerous challenges. This research critically examined the structure of the country's division system, which, due to its inherent structural and managerial characteristics, had resulted in inefficiencies in political and administrative governance. The current division system comprises 4 levels: province, city, district, and village. Over time, these areas have encountered issues, such as escalating bureaucracy, inequitable resource distribution, excessive centralization, and a lack of coordination among administrative departments. These challenges have led to increased administrative costs, inefficiencies in service delivery, and widening development gaps between different regions of the country.

*Corresponding Author
Ahmadipour, Z. , Romina, E. ,. Abdi, H and Yousefi Mehr, S. H. (2025). A Critique of the Structure of Iran's National Division System . *Geography and Environmental Planning*, 36 (2), 1 - 26 .

2252-0910 © University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0).

10.22108/gep.2025.143790.1697

This article employed a descriptive-analytical method to critique the country's division system through an examination of library documents. The findings indicated that the absence of a regional level within the hierarchical structure of country divisions had resulted in inefficiencies, leading to the adoption of sectoral approaches across various administrative systems. By introducing a regional level and eliminating the village level, it is possible to reduce governmental disparities and enhance the organization and political management of space.

The present study underscored the necessity of reevaluating this structure. By proposing a model that eliminated the village level and established a regional level, the study aimed to improve the efficiency of the administrative system. This change could foster greater integration among executive bodies and administrative organizations, aligning country divisions more closely with geographical and cultural characteristics. Ultimately, such adjustments may effectively reduce regional conflicts, promote spatial justice, and strengthen sustainable development.

Keywords*:* Political Organization of Space, National Divisions, Zoning, Rural District, Iran.

Introduction

The territory governed by a country's political system encompasses both geographical space and its elements, including the inhabitants, natural features, and human-made phenomena. This complex interplay of factors creates a dynamic environment that influences governance and societal development. The primary influence of governments on internal space is exercised through spatial organization, which serves as a critical mechanism for implementing policies and regulations. Consequently, the quality and approach to organizing this space significantly shape the trajectory of internal developments within nations. Effective spatial organization not only facilitates administrative efficiency, but also promotes equitable resource distribution, social cohesion, and sustainable development. In this context, organization serves as a logical framework for territorial administration, enabling the regulation of public affairs and ensuring that governance aligns with the needs and characteristics of the population. This process necessitates a deep understanding of space and its characteristics, including demographic patterns, cultural diversity, and environmental considerations. To effectively govern, governments must divide space into a hierarchical structure that aligns with an appropriate administrative organization. This structure should facilitate the management of land and settlements of people, ensuring that governmental authority is exercised in a manner that is both effective and responsive to the diverse needs of the population. Moreover, the spatial organization of a country can influence various aspects of daily life, including economic activities, access to services, and overall quality of life. An appropriately structured hierarchy enhances communication and coordination among different levels of government, fostering collaboration and enabling more effective problem-solving. Ultimately, the manner, in which space is organized and governed, plays a pivotal role in shaping the identity and functionality of a nation, impacting everything from local communities to national policies.

Materials & Methods

This research was descriptive in nature and method, serving an applied purpose while employing an analytical approach to address the problem. Data collection involved utilizing library sources, including zoning study plan documents, executive reports from zoning agencies, and scholarly books and articles, as well as laws enacted by the Islamic Consultative Assembly of Iran.

Research Findings

Weaknesses of Political Organization of Space

The inefficiency of divisions established based on widely accepted approaches, principles, and criteria could be attributed to the inadequacies in the political organization of space in Iran. Population served as the primary indicator for the country’s divisions; yet, it had not led to a balanced spatial distribution of residents. Consequently, spatial anomalies had emerged across the nation. The following are notable consequences of the flawed political organization of space and inefficiencies in Iran's country divisions:

a) Insufficient attention to the necessary conditions for creating and enhancing the levels and elements of country divisions for optimal management and development

b) Incomplete coordination and imbalance between the administrative structure (executive bodies) and the framework of country divisions

c) Lack of proportionate development at the national level

d) Increasing governmental inefficiencies and financial burdens

e) Diminished political participation of certain regions in administrative and executive affairs

Discussion of Results & Conclusion

The present study demonstrated that the structure of the country's division system characterized by its hierarchical nature, extreme rigidity, and misalignment with geographical and cultural features was insufficiently efficient. This structure impeded balanced development and effective management at various levels across the country. As a result, it had fostered an imbalanced environment within the country's management system, leading to challenges, such as increased bureaucracy, excessive administrative duties, high administrative costs, and inequitable distribution of resources and services. Moreover, the centralization of decision-making and service delivery restricted access for marginalized areas, exacerbating development gaps and heightening social dissatisfaction in these regions.

جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی
سال ۳۶، پیاپی ۹۸، شماره ۲، ۱٤۰٤، ص ۲٦- ۱
وصـول: ۱٤۰۳/۱۰/۵ پـذیرش: ۱٤۰٤/٤/۱٦

مقاله پژوهشی

نقدی بر ساختار نظام تقسیمات کشوری ایران

زهرا احمدی‌پور، استاد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
ahmadyz@modares.ac.ir
ابراهیم رومینا، دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
e.roumina@modares.ac.ir
همایون عبدی *، دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
a.homayoun@modares.ac.ir
سیدحسین یوسفی‌مهر، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
seyedhosseinpouzeshian@gmail.com

چکیده

تقسیمات کشوری مکانیسم ادارهٔ مطلوب و بهینهٔ فضای جغرافیایی کشورها به‌وسیلهٔ نظام‌های سیاسی است. بین ساختار سلسله‌مراتب اداری و سطوح فضایی پیوند تنگاتنگی وجود دارد. به‌عنوان یک اصل در جغرافیای سیاسی باید بین نهادهای مدیریت سیاسی فضا و سطوح و چارچوب آن ارتباط متناسب برقرار شود. ملاحظه می‌شود که سازمان‌دهی، چارچوبی منطقی برای ادارهٔ قلمرو است. ازآنجاکه در ایران سازمان سیاسی فضا با چالش‌هایی مواجه شده، این پژوهش ساختار نظام تقسیمات کشوری را بررسی و نقد کرده است که به دلیل ویژگی‌های ساختاری و مدیریتی آن، ناکارآمدی‌هایی را در مدیریت سیاسی و اداری کشور به همراه دارد. ساختار نظام فعلی تقسیمات کشوری شامل چهار سطح استان، شهرستان، بخش و دهستان است که طی زمان، دچار چالش‌هایی همچون افزایش بوروکراسی، توزیع ناعادلانهٔ منابع، تمرکزگرایی افراطی و عدم هماهنگی میان بخش‌های اداری شده است. این مشکلات پیامدهایی مانند افزایش هزینه‌های اجرایی، ناکارآمدی در ارائهٔ خدمات و ایجاد شکاف‌های توسعه‌ای میان مناطق مختلف کشور را در پی داشته است. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی با بررسی اسناد کتابخانه‌ای نظام تقسیمات کشوری را نقد می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که عدم وجود سطح منطقه در ساختار سلسله‌مراتب تقسیمات کشوری موجب ناکارآمدی نظام تقسیمات کشوری در انجام وظایف خود و اتخاذ رویکردهای بخشی در بین سایر نهادهای نظام اداری گشته که با ایجاد سطح منطقه و حذف سطح دهستان می‌توان به کارآمدتر شدن سازمان‌دهی و مدیریت سیاسی فضا و حتی کاهش حفره‌های دولت اقدام کرد. پژوهش حاضر بر ضرورت بازنگری در این ساختار تأکید دارد و با ارائهٔ مدلی پیشنهادی، حذف سطح دهستان و ایجاد سطح منطقه را به‌عنوان راهکاری برای بهبود کارایی نظام اداری پیشنهاد می‌دهد. این تغییر با ایجاد یکپارچگی میان دستگاه‌های اجرایی و سازمان‌های اداری و تطابق بیشتر تقسیمات کشوری با ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی می‌تواند گامی مؤثر در جهت کاهش تعارضات منطقه‌ای، افزایش عدالت فضایی و تقویت توسعهٔ متداوم باشد.

واژه‌های کلیدی: سازمان‌دهی سیاسی فضا، تقسیمات کشوری، منطقه‌بندی، دهستان، ایران

---

*نویسنده مسؤول

احمدی‌پور، زهرا، رومینا، ابراهیم، عبدی، همایون و یوسفی‌مهر، سیدحسین . (۱٤۰٤). نقدی بر ساختار نظام تقسیمات کشوری ایران، *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، ۳٦ (۲)، ۲٦- ۱ .

2252-0910 © University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0).

10.22108/gep.2025.143790.1697

مقدمه

قلمرو فرمانروایی نظام سیاسی هر کشوری را فضای جغرافیایی و عناصر آن تشکیل می‌دهند که شامل مردم ساکن در محدودهٔ یک سرزمین و پدیده‌های طبیعت پایه و انسان‌ساخت هستند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳، ص. ۳۷۸). عمده‌ترین اثرگذاری دولت‌ها در فضای داخلی به‌واسطهٔ سازمان‌دهی فضایی صورت می‌گیرد؛ ازاین‌رو کیفیت و چگونگی سازمان‌دهی فضا همواره کانون تحولات داخلی کشورها را رقم می‌زند. سازمان‌دهی چارچوبی منطقی برای ادارهٔ قلمرو است تا با این فرایند امور عمومی انتظام‌پذیر شوند و این امر نیازمند شناخت فضا و درک خصیصه‌های آن است (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۱۸۲). درواقع دولت‌ها برای ادارهٔ فضا و سکونتگاه‌های مردمی و نیز اعمال فرمانروایی خود ناگزیر از تقسیم‌بندی فضا در فرم سلسله‌مراتبی توأم با سازمان اداری متناظر با آن هستند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳، ص. ۳۷۹). این تقسیم فضای سرزمینی بسته به انواع الگوهای نظام‌های سیاسی در کشورهای مختلف، متفاوت است. هر حکومتی برای مدیریت مطلوب سیاسی فضای خود به سازمان‌دهی سیاسی فضا روی می‌آورد که در قالب تقسیمات کشوری به منصهٔ ظهور می‌رسد. تقسیمات کشوری مقدم بر نظام اداری کشور است و نظام اداری کشور نیز بر بستر جغرافیایی سرزمین بنا شده است؛ بنابراین، نظام اداری معلول تقسیمات کشوری است؛ براین‌اساس، تقسیمات کشوری شرط ضروری و تشکیلات اداری شرط کافی برای سامان‌یابی نظام مدیریت سیاسی ملی (کشور) و تحقق توسعهٔ ملی است (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۱۸-۱۷).

درحال حاضر فضای سرزمینی ایران با مشکلات و چالش‌هایی مواجه است که ناشی از سازمان‌دهی سیاسی نامتناسب و متداخل فضا در یک قرن اخیر است؛ به عبارتی سازمان‌دهی سیاسی فضا نامتناسب است. ازآنجاکه مرزبندی سلسله‌مراتبی فضای جغرافیایی کشور شامل چهار سطح استان، شهرستان، بخش و دهستان است و چنین سازمان سیاسی فضای ملی باعث ایجاد ساختاری متمایل به بلند در سلسله‌مراتب تقسیمات کشوری ایران شده است؛ اما از سوی دیگر سازمان‌دهی سیاسی فضا متداخل است، چون بخش‌هایی از ساختار اداری کشور مانند بخش‌های محیط‌زیستی، انتظامی، امنیتی، انرژی و... از الگوهای متعدد ملی در سازمان‌دهی سیاسی فضا استفاده می‌کنند. این در حالی است که همهٔ بخش‌های ساختار اداری باید الگوی واحد سازمان‌دهی سیاسی فضا را مبنا قرار دهند که به‌وسیلهٔ آن مقارن‌سازی و منطقی‌سازی تقسیمات کشوری صورت گرفته است؛ بنابراین، باید الگوی مبنا در سازمان سیاسی فضا برای همهٔ بخش‌های ساختار اداری کشور، الگوی واحد، مشترک و متناسب تقسیمات کشوری باشد. سازمان‌دهی سیاسی متداخل فضا در ایران عمدتاً به استفادهٔ ناهمسان از سطح منطقه در سازمان فضایی به‌وسیلهٔ تعدادی از بخش‌های ساختار اداری اشاره دارد. به‌طوری‌که حتی وزرات کشور به‌عنوان متولی سامان‌دهی امور داخلی کشور از این روش استفاده می‌کند و این خود زمینهٔ ایجاد اختلافات سیاسی، اقتصادی، بوروکراسی اداری، رقابت‌های بی‌مورد و... شده است.

هدف این پژوهش نقد ساختار نظام تقسیمات کشوری کنونی ایران با تأکید بر تبیین لزوم وجود سطح منطقه در ساختار سلسله‌مراتبی به‌منظور کارآمدترشدن و ایجاد هماهنگی بیش‌تر بین همهٔ بخش‌های اداری است تا معایب تقسیمات کشوری به علت طولانی‌بودن ساختار در سطوح فرو ملی کاهش یابد.

پیشینهٔ پژوهش

رویکرد این پژوهش نقد نظام تقسیمات کشوری کنونی و بیان ضرورت هماهنگی بین بخش‌های نظام اداری به‌وسیلهٔ انطباق با الگوی مبنای تقسیمات کشوری در قالب ایجاد سطح منطقه است تا از این طریق ساختار سلسله‌مراتبی تقسیم فضا متناسب و کارآمدتر باشد؛ ازاین‌رو شناخت و تحلیل آثار این حیطهٔ پژوهشی که با تحقیق حاضر قرابت محتوایی داشته‌اند، در جدول ۱ انجام شده است:

جدول ۱: پژوهش‌های پیشین در زمینهٔ تقسیمات کشوری در ایران

Table 1: Previous research on country divisions in Iran

پژوهشگر/ان	عنوان پژوهش	شرح یافته‌های پژوهش
توکلی و همکاران (۱۳۹۷)	تحلیل الگوی منطقه‌بندی آمایش سرزمین در ایران از پسامشروطه تا به حال	سیر تحول منطقه‌بندی‌های یک قرن اخیر ایران بررسی شده است. روش تحقیق کیفی با اتکا به منابع کتابخانه‌ای تحلیل محتوا صورت گرفته است. هدف تحقیق نگاه به توسعهٔ کشور ایران از منظر منطقه‌بندی و آمایش سرزمین است.
احمدی‌پور و همکاران (۱۳۹۰)	نقش نظام تقسیمات کشوری در توسعهٔ ملی، مورد مطالعه: ایران	به بررسی نقش نظام تقسیمات کشوری فعلی در عدم توسعهٔ ملی و شناخت مشکلات ناشی از تقسیمات کشوری نامناسب و ارائه دو روش درجه‌بندی سطوح تقسیمات کشوری در سطح بخش و شهرستان و به‌کارگیری روش قیاسی برای تقسیم کشور به چند کلان‌منطقه پرداخته شده است. روش تحقیق توصیفی – تحلیلی و هدف تحقیق جایگزینی روش قیاسی در تقسیمات کشوری به‌جای روش استقرائی است.
غلامرضایی و همکاران (۱۳۹۶)	بررسی و تحلیل نظام تقسیمات کشوری در ایران با تأکید بر متغییرهای علمی و جغرافیایی، مطالعه موردی: استان سیستان و بلوچستان	در این تحقیق نظام تقسمات کشوری در ایران با تأکید بر متغییرهای علمی و جغرافیایی تجزیه‌وتحلیل شده است و بیان می‌دارد که نظام فعلی تقسیمات سیاسی در ایران بیشتر از اینکه ماهیت علمی و جغرافیایی داشته باشد، متأثر از عوامل سیاسی و جمعیتی است. روش تحقیق توصیفی_تحلیلی و هدف تحقیق تلاش برای ایجاد کارایی بهتر در مدل تقسیمات کشوری ایران است.
احمدی‌پور و همکاران (۱۳۹۲)	سازمان‌دهی سیاسی فضا در ساختارهای بسیط	تقسیمات کشوری به‌صورت سیستماتیک بررسی شده است. رویکرد سیستمی در سازمان‌دهی سیاسی فضا با تسهیل حاکمیت ملی در راستای تعادل فضایی و توسعه در ساختارهای بسیط به‌منظور پایداری ارائه شده است. روش تحقیق توصیفی – تحلیلی است. هدف تحقیق ارائهٔ الگوی سازمان‌دهی سیاسی فضا در ساختارهای بسیط است.
بیجندی (۱۳۹۳)	تقسیمات کشوری در پرتو مفهوم ادارهٔ مطلوب	در این پژوهش نقش و جایگاه نظام تقسیمات کشور و تأثیر آن در نظام اداری کشور و ادارهٔ مطلوب کشور بررسی شده است. روش تحقیق توصیفی_تحلیلی و هدف آن بر مدیریت متناسب فضای سرزمینی در قالب تقسیمات کشوری متمرکز است.
رومینا (۱۳۹۱)	تبیین مدیریت سیاسی فضا در سیستم‌های بسیط متمرکز، مطالعهٔ موردی: ایران	مدیریت سیاسی فضا در ایران و ارتباط آن با ناهنجاری‌های موجود را با استفاده از چهار مؤلفهٔ قانون‌گذاری، مدیریت اجرا، مشارکت مردم و نهادهای مدنی و تقسیمات کشوری بررسی کرده است. روش تحقیق توصیفی – تحلیلی بوده و هدف تحقیق تشخیص کارایی الگوی مدیریت سیاسی فضا در سیستم‌های بسیط متمرکز است.

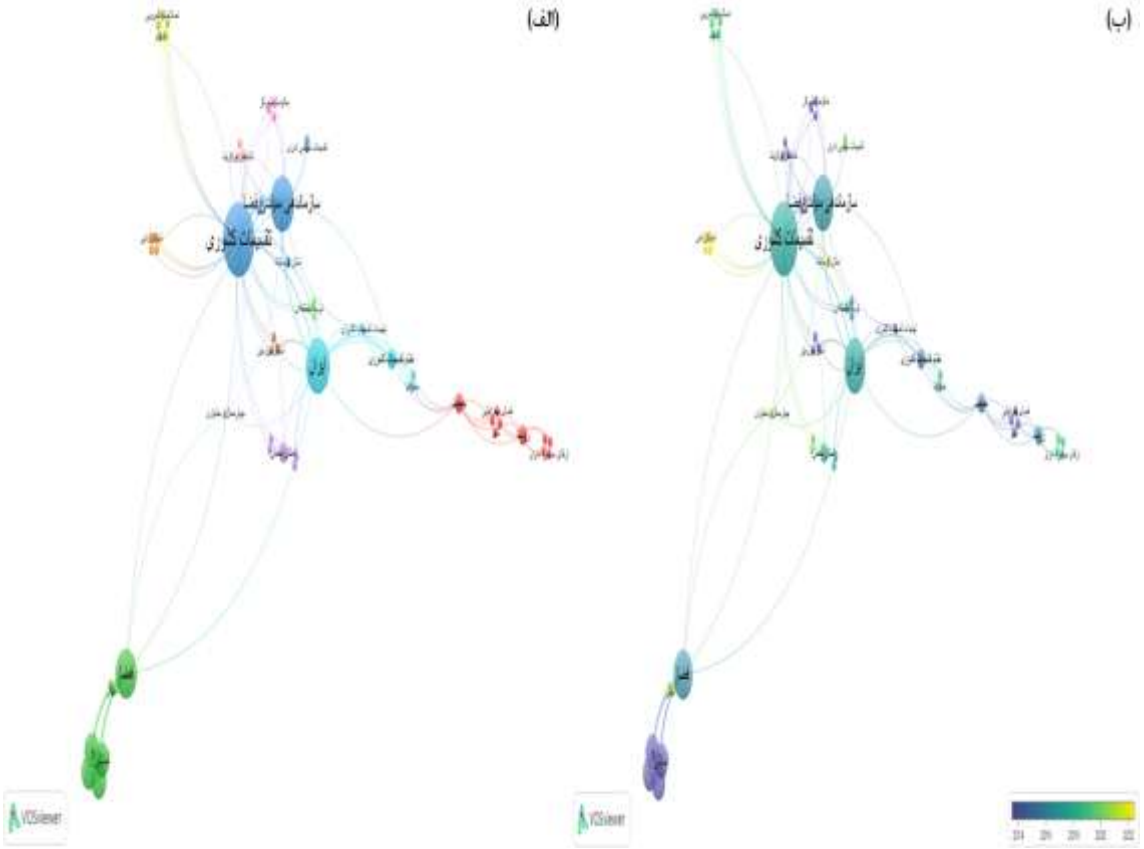

شکل ۱: مصورسازی شبکه‌ای آثار پژوهشی پیشین با استفاده از ابزار بیبلیومتریک نرم‌افزار VOS Viewer
(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 1: Network visualization of previous research works using the bibliometric tool of VOS Viewer software
(Reference: Authors, 2024)

در مطالعات بیبلیومتریک تجزیه‌وتحلیل کلیدواژه‌های آثار پژوهشی پیشین رواج گسترده‌ای دارد؛ زیرا زمینه‌های اصلی تحقیقات را شناسایی و نشان می‌دهد. این روش درواقع فن و هنر به‌کارگیری عناصر تصویری برای درک بهتر روابط شبکه‌ای و هم‌پوشانی عناصر متنی تحقیقات مرتبط با هم هستند. گره‌های هر خوشه بیشترین تکرار را در طول بازهٔ زمانی نشان می‌دهند. خوشه‌ها براساس ارتباطی تشکیل می‌شوند که کلمات کلیدی با هم دارند و بنابر تعداد دفعاتی که این کلمات در تألیفاتی که به همراه یکدیگر به‌عنوان کلیدواژه تعریف شده‌اند، در یک خوشه قرار می‌گیرند. شکل ۱ (الف–ب)، صورسازی شبکه‌ای و هم‌پوشانی در بازهٔ زمانی ۲۰۲۲ – ۲۰۱۴ تعداد ۹۱ کلیدواژه را با روش شمارش کامل، از نوع تحلیل هم‌زمان اصطلاحات در قالب داده‌های کتاب‌سنجی تعداد ۳۰ مقاله را که صورت پذیرفته، نشان می‌دهد. شکل ۱، روند کلیدواژه‌های پرکاربرد را در زمینهٔ تقسیمات کشوری نمایش می‌دهد. در کنار کلیدواژهٔ تقسیمات کشوری می‌توان به رشد اصطلاح سازمان‌دهی سیاسی فضا توجه داشت. این شکل پیوندهای میان اصطلاحات خوشهٔ اول آبی‌رنگ، خوشهٔ دوم با رنگ فیروزه‌ایی، خوشهٔ سوم سبزرنگ که خوشه‌های اصلی در حوزهٔ پژوهشی تقسیمات کشوری هستند. همان‌طور که مشخص است، بزرگ‌ترین گِرِه‌ها (نودها) عبارت‌اند از تقسیمات

کشوری و سازمان‌دهی سیاسی فضا در خوشهٔ آبی، کلیدواژهٔ ایران کـه در پیونـد بـا اصـطلاحات تهدیـدات تقسـیمات کشوری، نظام تقسیمات کشوری و جغرافیا به رنگ فیروزه‌ای خوشه‌بندی شده است. اصـطلاحات آمـایش و فضـا در خوشهٔ سبزرنگ قابل‌نمایش هستند؛ بااین‌حال چند گِرِه خُرد در خوشه‌های دیگر، یافت می‌شوند که مبیّن وجود ارتباط میان کلیدواژه‌هاست. برخی از این اصطلاحات شامل ارتقای سیاسـی–اداری، آمـایش سـرزمین، توسـعهٔ منطقـه‌ای و... هستند. کلمات کلیدی خوشهٔ زردرنگ عمدتاً به مطالعات مربوط به اصلاحات قلمرویی تعلق دارند. موضوعات مرتبط با تمرکززدایی در خوشهٔ نارنجی‌رنگ یافت می‌شوند.

چارچوب نظری

چگونگی سازمان‌یابی فضا از گذشته تاکنون یکی از مباحث پایه در جغرافیای سیاسی بوده اسـت (میرشـکاران، ۱۳۹۰، ص. ۱). سازمان‌دهی سیاسی فضا با هدف ادارهٔ بهینهٔ فضای جغرافیایی دنبال مـی‌شـود (قـادری حاجـت و حـافظنیـا، ۱۳۹۷، ص. ۲٦). از این منظر تلاش دولت که بالاترین مقام متولی این امر است در پی اثرگذاری بر فرایندهای فضـایی براساس علائق و منافع خود است. درواقع این نهاد با اقتدار سیاسی است که اصول و مـلاک‌هـای عمـل شـیوهٔ کنتـرل فرایندهای ورودی به سازمان فضایی را تعیین می‌کند (Ansell & Palma, 2002, p. 2). از طرف دیگر با ایجاد ساختار و تعیین روابط عناصر مکانی به فرم‌بخشی به فضا منجر می‌شود؛ بنابراین، ملاحظه می‌شود که نحوهٔ اعمال ارادهٔ سیاسی و چگونگی توزیع قدرت حکومت در درون واحد سیاسی و سطح قلمرو در چارچوب منطقـی سـازمان سیاسـی فضـا عملی می‌شود (Gottmann, 1976, p. 21). به دنبال این موضوع سازمان سیاسـی فضـا شـکلی انتظـام‌یافتـه از فضـای جغرافیایی را به وجود می‌آورد که کم‌ترین بی‌نظمی و عدم تعادل را دارد (میرشکاران، ۱۳۹۰، ص. ۳–۱؛ پورموسوی و همکاران، ۱۳۸۷، ص. ٤–۲). در سازمان‌دهی سیاسی فضا، چگونگی ساخت تعامل فضا و انسان بـه‌واسـطهٔ نقـش‌هـای سیاسی مدنظر هستند. نقش‌های سیاسی را می‌توان به سه دستهٔ کلی تقسیم کـرد: الـف) اعمـال نظـارت و کنتـرل، ب) حفظ نظم و اعمال آمریت و ج) مشروعیت بخشیدن به آمریت ازطریق یکپارچه‌سازی جامعه.

نقش‌های سیاسی سه فرایند سیاسی را نیز شامل می‌شوند: الف) مسابقه، ب) تقابل و ج) همکاری (Soja, 1970, p. 32)

به این منظور باید قابلیت طراحی ساختار سلسله‌مراتب قدرت سیاسی و در راستای آن سلسله‌مراتب سیسـتم اداری وجود داشته باشد که اختیارات تعریف‌شدهٔ جریان قدرت سیاسی و اجرایی در پهنهٔ سرزمین با حمایت و رضـایتمندی بیشتر ساکنین برقرار شود و با ملاحظهٔ آنان بقای ملی استمرار یابد. نظام تقسیمات کشـوری بسـتر فـرم‌یـابی مـدیریت سرزمینی و تشکیلات سازمانی، تقسیم سـرزمین بـه واحـدهای کوچـک‌تـر و اختیـارات نسـبی اداری اسـت. درواقـع تقسیمات کشوری، ساختار اداری–سیاسی و سرزمینی یک کشور به‌صورت سلسله‌مراتبی است که ازطریـق تقسـیم سـرزمین به واحدهای کوچک‌تر همراه با سیستم دولت محلـی ویـژه شـکل مـی‌گیـرد (احمـدی‌پـور و منصـوریان، ۱۳۸۵، ص. ٦۳). بنابراین، تسلط بر سرزمین و استفادهٔ بهینه از آن مستلزم وجود ساختار مناسب و کارآمد است تا تداوم حاکمیت بـر سـرزمین را در تمام سطوح فضایی تضمین کند و موجبات تسهیل ادارهٔ امور عمومی، پویایی توسعه، بقای ملی و بهینـه‌سـازی سیسـتم سیاسی–اداری برای عمل به وظایف و تعهدات حکومت در برابر ملت و سرزمین فراهم شود.

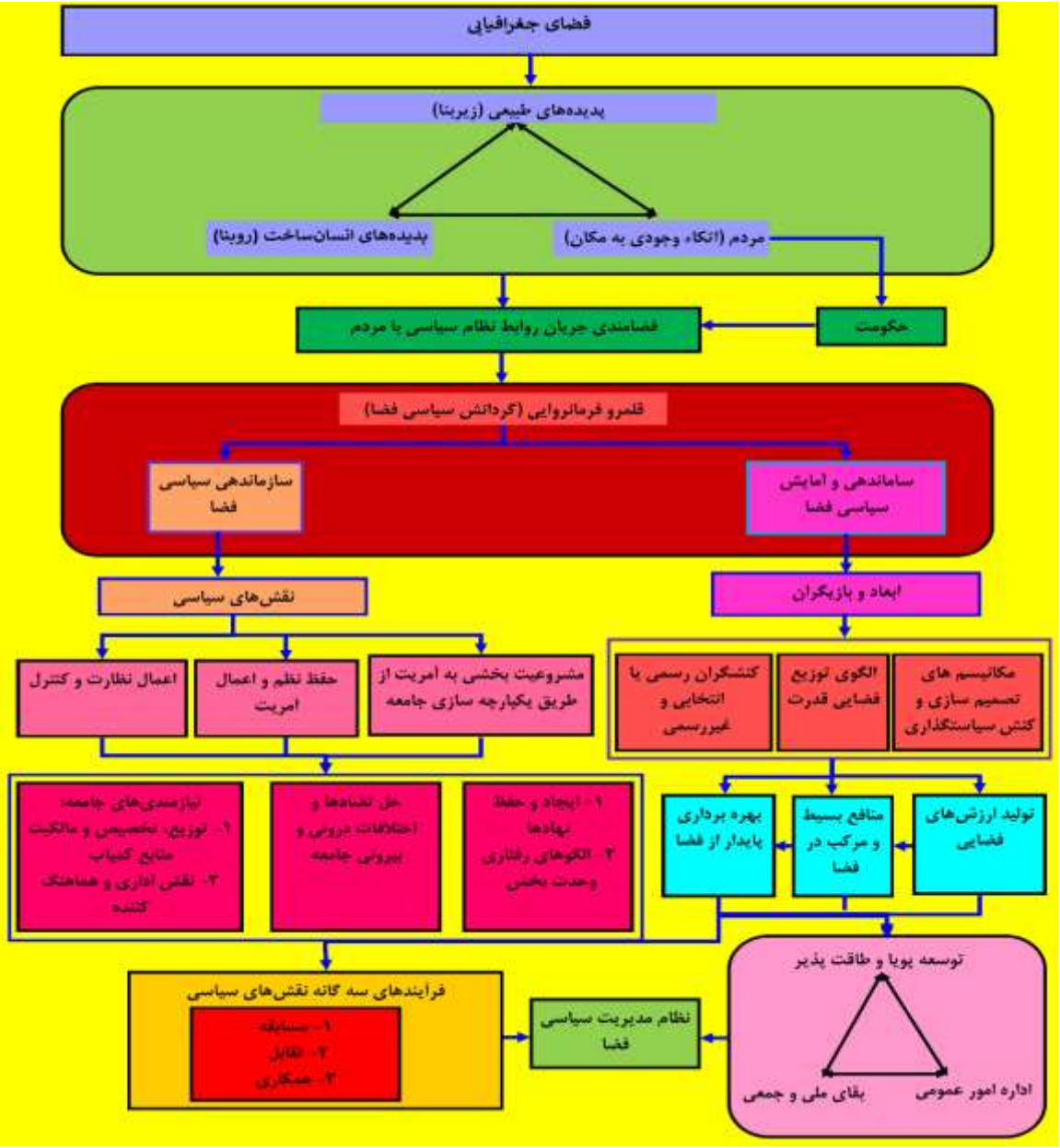

شکل ۲: مدل مفهومی نظام مدیریت سیاسی فضا(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 2: Conceptual model of the political space management system (Reference: Authors, 2024)

روش پژوهش

این تحقیق ازنظر ماهیت و روش توصیفی، براساس هدف کابردی و ازنظر نگرش و شیوهٔ پرداختن به مسئله تحلیلی است. در جمع‌آوری داده‌ها و یافته‌ها از منابع کتابخانه‌ای نظیر اسناد طرح‌های مطالعاتی منطقه‌بندی، گزارش‌های اجرایی از منطقه‌بندی دستگاه‌ها، کتب و مقالات علمی و قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی ایران استفاده شده است. بررسی آثار پیشینی تحقیق با ابزار بیبلیومتریک در نرم‌افزار VOS Viewer با تحلیل خوشه‌ای ارائه شده‌اند. از نرم‌افزار اکسل برای ترسیم نمودار و از نرم‌افزار GIS برای تهیهٔ نقشه‌ای با تطبیق ۳۰ نقشهٔ منطقه‌بندی استان‌های ایران استفاده شده است.

بخش اول یافته‌ها

ضعف‌های سازمان‌دهی سیاسی فضا

ناکارآمدی تقسیمات شکل‌گرفته بر مبنای رویکردها، اصول و معیارهای رایج منتخب به دنبال عدم تناسب سازمان‌دهی سیاسی فضا در ایران رخ داده است. جمعیت شاخص کلیدی تقسیمات کشوری ایران است که این امر سبب پراکنش متوازن فضایی جمعیت نشده است و از این نظر ناهنجاری فضایی در کشور پدید آمده است.. ازجمله تبعات سازمان‌دهی سیاسی معیوب فضا و ناکارآمدی تقسیمات کشوری در ایران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) کم‌توجهی به شرایط لازم و کافی برای ایجاد و ارتقای سطوح و عناصر تقسیمات کشوری برای مدیریت بهینه و توسعهٔ آن‌ها؛

ب) هماهنگی ناقص و عدم تعادل بین ساختار اداری (دستگاه‌های اجرایی) و ساختار تقسیمات کشوری؛

ج) توسعهٔ نامتناسب در سطح کشور؛

د) افزایش چاقی دولت و بار مالی آن؛

ه) کاهش سهم مشارکت سیاسی برخی مناطق در امور اداری–اجرایی.

در این راستا مهم‌ترین ضعف‌های سازمان‌دهی سیاسی فضا در ایران عبارت‌اند از:

۵-۱-۱- الگوی متمرکز مدیریت سیاسی و بی‌توجهی به پتانسیل‌های اکولوژیک مناطق

تحلیل سازمان‌دهی و تقسیمات سیاسی فضا توسط دستگاه‌های اداری–اجرایی در ایران نشان می‌دهد که تمرکزگرایی اصلی‌ترین عامل مؤثر بر شکل‌گیری سازمان سیاسی فضا و فرایند اجرای آن در بخش‌های مختلف اداری نظام حکومتی کشور بوده است. موارد زیر از بارزترین اثرات تمرکزگرایی در ایران هستند:

الف) افزایش دخالت‌های دولت ملی تا پایین‌ترین سطوح فضایی؛

ب) قرار گیری در مسئولیت حل‌وفصل مسائل و پاسخ‌گویی به نارسایی‌ها (به‌جای اینکه فقط سیاست‌گزار باشد، کارگزار هم است).

ج) تمرکزگرایی سیاسی–اداری سبب تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز در برنامه‌ریزی فضایی (برنامه‌ریزی بالا به پایین) شده است؛ ازاین‌رو توجه ناکافی بخش‌های نظام اداری به برنامه‌ریزی توسعه و مدیریت سیاسی فضا از پایین‌ترین سطوح بر مبنای ظرفیت‌ها و توان اکولوژیک مناطق بر فرایندهای عمران فضا تأثیر منفی دارد که موانع بزرگی را در شکوفایی پتانسیل‌های ذاتی مناطق ایجاد می‌کنند. حضور تمامی وزارتخانه‌ها، سازمان‌های مهم و دستگاه‌های اداری، تمرکز خدمات و امکانات در پایتخت شهر تهران را رقم زده که دسترسی دشوار سایر استان‌های کشور به این نهادها و منابع یکی از چالش‌های مهم سازمان سیاسی فضا در کشور است (متقی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۷).

الگوی دوگانهٔ مدیریت سیاسی فضا

الگوی دوگانهٔ مدیریت سیاسی فضا اشاره به وضعیتی در ادارهٔ سرزمین دارد که یک فضا با مقیاس‌های مختلف در اثر کارکردهای چندگانه هم‌زمان پذیرای دو سازمان رسمی است. همچنان که پیداست منطقهٔ آزاد کیش در مقیاس محلی،

کارکرد اقتصادی در سطح ملی و فراملی دارد. مدیریت سیاسی فضای مناطق آزاد در ایران به‌وسیلهٔ وزارت کشور (استانداری‌ها) به‌عنوان متولی رسمی و عمومی ادارهٔ سرزمین و سازمان مناطق آزاد در نقش مدیر اختصاصی این فضاهای ویژه صورت پذیرفته است. کار ویژهٔ این الگوی دوگانه تأکیدی بر هم‌افزایی کارکردی از یک‌سو و تعارض منافع از سوی دیگر قلمداد می‌شود. منطقهٔ آزاد کیش که هم‌اکنون یکی از بخش‌های پنج‌گانهٔ شهرستان بندر لنگه در استان هرمزگان است، مصداق چنین شرایطی است؛ افزون‌براین بازیگران دیگری نیز بر نقش مدیران سیاسی فضای منطقهٔ آزاد کیش ازقبیل امام جمعه به‌عنوان نمایندهٔ رئیس کشور تأثیرگذارند (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۱۲-۹).

الگوی متضاد مدیریت سیاسی فضا

الگوی متضاد مدیریت سیاسی فضا هنگامی پدید می‌آید که منطقه‌ای ازنظر جغرافیایی و هویتی در حوزهٔ قلمرو مشخصی باشد؛ اما ازنظر کارکردی به‌طور هم‌زمان در چارچوب مرزهای اداری-سیاسی دو یا چند نهاد مدیریتی قلمرو برون‌گان قرار گیرد. تعارض منافع اقتصادی و سیاسی‌شدن اهداف اقتصادی در چنین فضاهایی از اصلاحات ساختاری جلوگیری به عمل می‌آورد. چنان‌که در مصداق زیر به تشریح این پدیده پرداخته شده است.

منطقهٔ یک شهرداری تهران با عنوان فرمانداری شهرستان شمیرانات و منطقهٔ ۲۰ شهرداری از جنوب اتوبان آزادگان تابع شهرستان ری هستند. گسترهٔ شهرستان تهران از منطقهٔ ۱ تا ۱۹ و ۲۱ و ۲۲ را شامل می‌شود. مدیریت دوگانهٔ شهرداری به‌عنوان نهاد عمومی و فرمانداری به‌عنوان نماینده و بخشی از ساختار دولت متمرکز با اختیارات و ظرفیت‌های مشخص است. تضاد عملکرد نهاد عمومی شهرداری و نهاد دولتی فرمانداری به شکل‌گیری الگویی همراه با تضاد در این شهرستان منجر شده است.

ساختار سازمانی بلند

ساختار سازمانی مدیریت سیاسی فضا در ایران به‌تبع از ساختار سلسله‌مراتبی تقسیمات کشوری متمایل به بلند است که از مقیاس کشور، استانداری‌ها، فرمانداری‌ها، بخشداری‌ها و دهداری‌ها تشکیل شده است. علت‌کاوی مسئله نشان از نیاز حکومت مبنی بر اتصال نهادهایی که حاکمیت آن را نمایندگی می‌کنند از عالی‌ترین سطح یعنی رأس قدرت سیاسی و اجرایی به محلی‌ترین سطوح است؛ بنابراین، قالب تقسیمات و ساختار اداری متناسب آن را باتوجه‌به ضرورت‌های کارکردی خود یعنی اتصال به کل فضا و لزوم حفظ تسلط خود بر آن طراحی می‌کند.

ساختار سازمانی بلند موارد متعددی را موجب شده است؛ ازقبیل آنچه در زیر ذکر می‌شود:

الف) کندشدن فرایند اطلاع‌رسانی و گسترش بروکراسی در نظام اداری و بین دستگاه‌های اجرایی؛

ب) اتلاف منابع، نیاز به منابع بیشتر، امکانات و نیروی انسانی زیاد و افزایش هزینه‌های کشور، افزایش تعداد کارکنان، رشد بودجهٔ دولت و گسترش تشکیلات دولتی به‌تبع افزایش سطوح تقسیمات کشوری، مشخصاً این پروسه باعث افزایش تعداد نیروی انسانی از ۳۰۰۰۰۰ هزار نفر در سال ۱۳٤۵ به ۲۳۷۹۱۵۱ نفر در سال ۱۳۹۹ شد؛

ج) افزایش سطوح و عناصر تقسیمات کشوری از هنگام تصویب قانون تقسیمات کشوری سال ۱۳۱٦ و به‌تبع آن فشردگی و خُردشدگی فضاهای منقسم؛ شاخص جمعیت براساس موادی از قانون تقسیمات کشوری (۳، ٦، ۷ و ۹) به‌عنوان متغیر اصلی شرایط حداقلی شکل‌گیری سطوح و واحدهای تقسیماتی که با روند فعلی و تقاضاهای روزافزون، تلاش برای ایجاد و ارتقای واحدهای فضایی–سیاسی به وجود آمده و فرایند تقسیم سرزمین و ایجاد واحدهای میکرو سیر افزایشی به خود گرفته است.

د) تورم سازمان‌های دولتی و محقق‌نشدن عمران و توسعهٔ ملی؛

ه) نظارت و ارزیابی ضعیف امور اداری و اجرایی سطوح تقسیماتی متناسب با کارکردها و اهداف سازمانی؛

و) فقدان اختیارات مناسب و کافی سطوح میانی و پایین مدیریتی و اجرایی برای تصمیم‌گیری نیمه‌متمرکز (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۲).

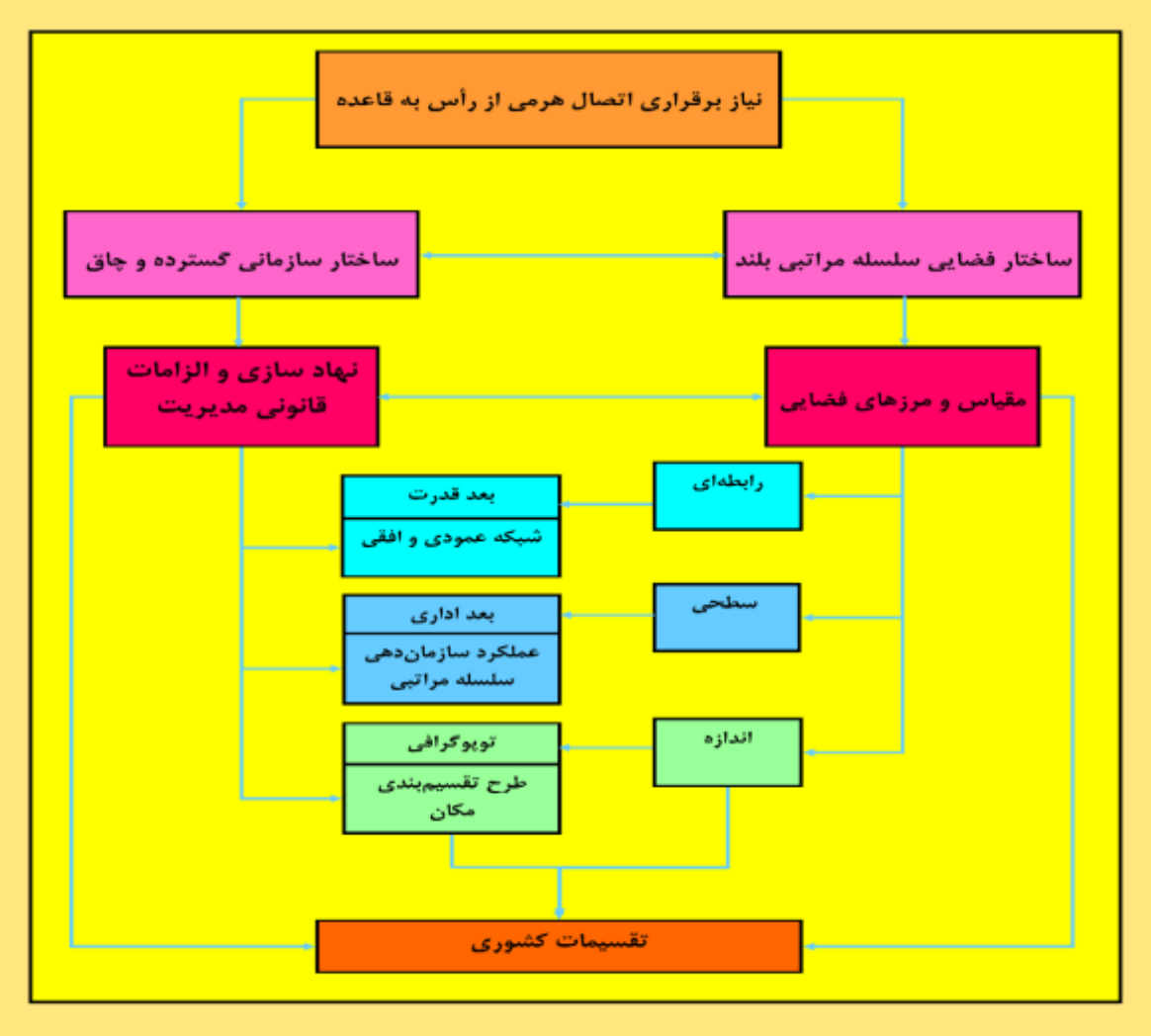

شکل ۳: مدل مفهومی ساختار سازمانی بلند در قالب تقسمات کشوری (منبع: نگارندگان، ۱٤۰۳)

Figure 3: Conceptual model of a long organizational structure in the form of country divisions (Reference: Authors, 2024)

عدم انطباق الگوی تقسیمات کشوری بر نواحی جغرافیایی

تقسیمات کشوری ایران با کم‌توجهی به تفاوت و همگنی فضاهای جغرافیایی کشور صورت گرفته که باعث عدم انطباق مرزهای اداری-سیاسی استان‌ها با مرزهای فرهنگی شده است. تطبیق نامناسب مناطق قراردادی و همگن در ایران به‌ویژه از سال ۱۳۱۶ تا ۱۳۴۹ وجود داشت (کریمی‌پور، ۱۳۸۱، ص. ۹). در دورهٔ کنونی نیز عدم انطباق الگوی تقسیمات کشوری بر نواحی جغرافیایی وجود دارد. استان آذربایجان غربی، خراسان رضوی، اصفهان، ایلام، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، خوزستان، سیستان و بلوچستان، فارس، قزوین، گلستان، گیلان، مرکزی، هرمزگان و همدان از مهم‌ترین استان‌هایی هستند که در طیف تطبیقی الگوی تقسیمات کشوری با تجانس و همگونی انسانی (دو شاخص مذهب و قومیت) وضعیت مناسبی ندارند (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۲۱-۱۴).

افزایش رقابت‌های منفی مکانی-فضایی

استقرار رویکرد استقرایی در قانون تقسیمات کشوری از سال ۱۳۱۶ به گسترش رقابت‌های ناحیه‌ای برای استفاده از منابع دامن زد. رقابت عناصر و سطوحِ برابر در تقسیمات کشوری با یکدیگر برای دستیابی به منابع دولت ملی باعث کاهش همکاری نواحی، افزایش بدبینی و احساسات منفی در بین مردم به پیشرفت و توسعهٔ سایر نواحی، رشد وجه واگرایی در بروز چالش‌های تقسیمات کشوری از پایین‌ترین عناصر و سطوح (روستا و دهستان‌ها) تا بالاترین سطوح فضایی-سیاسی شده است. مصادیق فضایی زیر در استان فارس و سپس یزد گویای چنین مسئله‌ای است. شهرستان خرم‌بید در رقابت با شهرستان بوانات که با آن مجاور است، در سال ۱۳۷۴ ایجاد شده است. شهرستان رستم تا قبل از تشکیل، ایل ممسنی از چهار طایفهٔ لرتبار شامل بکش، جاوید، دشمن زیاری و رستم بود که حدود ۸۰درصد ساکن و ۲۰درصد آن‌ها کوچ‌رو بودند. میان این چهار طایفه با فضای زیست مشخص رقابت طایفی-فضایی وجود دارد؛ در این راستا بخش رستم که طایفهٔ رستم در آن سکونت دارند، ارتقای سطح یافته و به شهرستان تبدیل شده است. سپس ارسنجان در رقابت با شهرستان خرم‌بید و پاسارگاد در رقابت با شهرستان‌های بوانات و خرم‌بید که در همسایگی آن قرار دارد، به ترتیب در سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۶ ایجاد شده‌اند (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۴).

استان یزد بعد از انقلاب اسلامی با عنایت به پیگیری‌های مردمی شاهد شکل‌گیری بخش میبد در سال ۱۳۵۸ است. از سال ۱۳۵۸ تا سال ۱۳۶۸ رقابت‌های مکانی-فضایی میبد و اردکان به علت هم‌وزنی و هم‌سطحی دو شهر اوج می‌گیرند. رقابت در این دهه رشد چشمگیر بخش میبد را رقم می‌زند و سرانجام در سال ۱۳۶۸ تبدیل به شهرستان می‌شود (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۱۷-۱۶). همچنین به این موارد می‌توان رقابت دو بخش کرند و گهواره برای تبدیل به مرکزیت شهرستان در استان کرمانشاه یا ایجاد شهرستان‌هایی متشکل از لوداب-مارگون و چاروسا-دیشموک در استان کهکیلویه و بویراحمد را افزود.

اثرگذاری رویکرد امنیتی بر تقسیمات کشوری

حکومت در شکل‌دهی واحدهای تقسیمات کشوری به موقعیت و ویژگی‌های ژئوپلیتیکی، چگونگی پراکنش اقلیت‌های قومی و مذهبی و ناآرامی‌های مرتبط با گسله‌های تاریخی کشور توجه کرد که به تسلط رویکرد امنیتی بر

تقسیمات کشوری و کوچک‌ترکردن فضا برای اعمال حاکمیت مؤثر، اداره و کنترل ازطریق تحدید حدود و ترسیم متعدد مرزهای داخلی منجر شد. پیشبرد برنامه‌ها و اهداف امنیتی حکومت ازطریق تقسیمات کشوری و کارکردهای آن برای مدیریت سیاسی بی‌واسطهٔ فضا و اعمال قدرت در پهنهٔ سرزمین صورت گرفته است. رویکرد امنیتی نقش اصلی را در تبدیل ابوموسی به شهرستان داشت (۱۳٦۱ ه.ش). حال آنکه فاقد تعداد کافی جمعیت یعنی سطح قانونی این معیار در ارتقا بود (قالیباف و میرزاده کوهشاهی، ۱۳۸۸، ص. ٤-۳). تأسیس استان‌های آذری‌نشین شمال غربی کشور (اردبیل) و استان گلستان پس از فروپاشی شوروی در مجاورت مرز کشورهای ترکمنستان و آذربایجان، محور غربی خوزستان، محور شرقی بلوچستان، استان‌های کردنشین و... نیز با اثرگذاری رویکرد امنیتی بر تقسیمات کشوری صورت گرفت (کریمی‌پور، ۱۳۸۱، ص. ۲٦).

عدم توسعه متوازن

یکی از مهم‌ترین اهدافی که در پوشش سازمان‌دهی سیاسی فضا دنبال می‌شود، ضرورت توسعهٔ متوازن است. حال آنکه سازمان فضایی در ایران حاکی از تسلط الگوی مرکز-پیرامونی توسعه است. محدودیت‌های درخور توجه سازمان‌دهی سیاسی فضا برای توسعهٔ متوازن را در سه مورد می‌توان ذکر کرد:

الف) نبود الگوی متناسب و بهینهٔ توسعهٔ فضایی؛

ب) نادیده‌گرفتن نگرش سیستماتیک و تسلط رویکرد بخشی در بسیاری از برنامه‌های توسعهٔ ملی، مدیریتی، اجرایی، نظارت و ارزیابی توسعه؛

ج) نبود سطح فراستانی برای همکاری و هماهنگی بین نهادهای استانی و عدم تعریف و تفویض نقش و تقسیم کار ملی بر پایهٔ سطح منطقه‌ای.

وضعیت ایجادشدهٔ کنونی توسعهٔ نامتوازن را در کشور رقم زد که خود به توزیع غیرمنطقی امکانات و خدمات و درنهایت بی‌عدالتی فضایی و شکل‌گیری انگارهٔ تبعیض بین اقوام منجر شده است. ازجمله استان‌هایی که بعضی از شهرستان‌های آن در رفاه نسبی و بعضی در فقر و محرومیت مثل پایین‌بودن سطح درآمد و سطح بهداشت به سر می‌برند، استان چهار محال و بختیاری است. در این استان ارتقای روستای منج به شهر که در فاصلهٔ ۳۰ کیلومتری شهرستان لردگان و ۱۵۰ کیلومتری مرکز استان (شهر کرد) قرار دارد یا ارتقای روستای سردشت به شهر سردشت در بخش رودشت شهرستان لردگان در راستای اثرپذیری تقسیمات کشوری از شرایط توسعهٔ نامتعادل و نامتوازن است (متقی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۷-۱٦).

اثرگذاری عوامل غیررسمی بر تقسیمات کشوری

مجلس شورای اسلامی سال ۱۳٦۱ لایحه‌ای در زمینهٔ تقسیمات کشوری به تصویب رساند که براساس مادهٔ ۹ آن، استان واحدی متشکل از چند شهرستان همسایه تعریف می‌شد که می‌بایست شرایط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی آن‌ها نیز در نظر گرفته شوند. از این نظر وزارت کشور می‌توانست با جلب موافقت هیئت دولت

تقسیمات استانی را تغییر بدهد؛ اما تأسیس استان جدید به تصویب مجلس بستگی داشت. استان جدید می‌بایست حداقل یک میلیون نفر جمعیت داشته باشد. در آن زمان اردبیل و مناطق پیرامون آن یک‌ونیم میلیون نفر جمعیت داشتند که از زمینهٔ قانونی لازم برای استان‌شدن برخوردار بودند (شهابی، ۱۳۷۷، ص. ۸-۷)؛ اما آنچه در این بین اهمیت یافت، نقش بازیگران غیررسمی پنهان و آشکاری بود که با فرصت اثرگذاری بر تقسیمات کشوری برای ایجاد استان اردبیل مشخصاً و رأساً جایگاهی در نهادهای تصمیم‌ساز قانونی و سیاسی فضا نداشتند که از آن جمله می‌توان به موارد برشمردهٔ زیر اکتفا کرد:

الف) تلاش تشکیلاتی موسوم به هیئت پیگیری مسئلهٔ شهرستان اردبیل در دفتر امام جمعهٔ آن شهر که شامل تعدادی تجار بازار، علما، خانواده‌های شهدا، رزمندگان و نمایندگان دیگر اصناف و... بودند (۲۲ بهمن ۱۳۶۹)؛

ب) اقدام نشریهٔ بهار آذربایجان در انتشار مطالب مرتبط با استان‌شدن اردبیل؛

ج) خواست عمومی مردم در مراسم استقبال از رئیس‌جمهور وقت، مرحوم آیت‌الله علی‌اکبر هاشمی رفسنجانی با شعار «هاشمی، هاشمی»، تو را به روح امام، اردبیل استان شود (۱۲ مهرماه ۱۳۷۰)؛

د) نامهٔ گروه ۵۰نفری اردبیلی‌های متنفذ مقیم مرکز، یعنی هیئت امنای مسجد اردبیلی‌ها در گلوبندک تهران و هیئت امنای صندوق قرض‌الحسنهٔ اردبیلی‌های تهران به دفتر رهبری جمهوری اسلامی ایران مبنی بر مشکلات مردم اردبیل در آن زمان؛

ه) سیاسی‌شدن مراسم عزاداری‌های محرم در اردبیل با تأکید بر خواست استان‌شدن (تابستان ۱۳۷۱) و... (شهابی، ۱۳۷۷، ص. ۱۵-۷) که این درخواست ۲۲ فروردین ۱۳۷۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و در ۲۹ فروردین همان سال توسط شورای نگهبان تأیید شد.

تأثیر دولت رانتیر بر تقسیمات کشوری

نفت منبع اصلی درآمد کشور در دورهٔ معاصر است. همین موضوع سبب استقلال نسبی دولت‌ها از وابستگی به درآمدهای دیگر مانند مالیات‌ستانی از جامعه شد. دولت‌ها با به دست آوردن مزایای درآمدی حاصل از فروش نفت (دولتی‌شدن صنعت نفت) برنامه‌های کلان کشور را مشخص، تدوین و اجرا کرده‌اند. این روند دولت‌ها را از مشارکت‌دادن شهروندان در برنامه‌های ملی، منطقه‌ای و محلی بی‌نیاز کرده است. ملاحظه می‌شود که وابستگی اقتصادی کشور به نفت نظام برنامه‌ریزی کشور را آسیب‌پذیر ساخته است. همچنین رقابت بین نواحی کشور به‌منظور دستیابی به منابع مالی و پولی (اعتبارات)، سهم‌خواهی و تخصیص بودجهٔ بیشتر حاصل از فروش نفت موجب شده است که ابتدا تلاش برای ارتقای عناصر و سطوح در قالب تقسیمات کشوری افزایش یابد، سپس از رشد اشتغال و رونق اقتصادی درون‌زا فاصله بگیرند؛ علاوه‌براین، در طی زمان با گسترش دولتی‌شدن امور ناشی از کسب درآمدهای نفتی و توزیع منابع ملی توسط دولت نیاز به سطح منطقه رو به کاستی گذاشت که این امر می‌توانست زمینه‌های رشد کشور را فراهم آورد. از این نظر ذکر دو نکته الزامی است: الف) منبع درآمدی سازمان‌ها ماهیت غیرمولد دارد که سرچشمهٔ آن بودجهٔ دولت مرکزی است و ب) منابع کمیاب باعث سیاسی‌شدن مسیر کسب اهداف اقتصادی و رقابت بر سر دستیابی به رانت شده است؛ به‌این‌ترتیب دولت‌ها در ایران بعد از انقلاب اسلامی اقدام به دادن اعتبارات ویژه به برخی از استان‌ها کردند (کریمی‌پور، ۱۳۸۱، ص. ۲۳).

بخش دوم یافته‌ها

حذف سطح دهستان

عمدهٔ فعالیت بسیاری از نهادهای نظام اداری در ایران ازنظر قانونی در دو سطح شهرستان و بخش تعیین شده و کمتر سازمان‌های اداری_اجرایی به فعالیت در سطح دهستان می‌پردازند؛ بنابراین، سطح مزبور ازنظر کارویژه‌های سازمان‌دهی سیاسی فضا اهمیت چندانی نداشته است. پیشنهاد مبنی بر حذف سطح دهستان ناشی از برخی دلایل به شرح زیر است:

الف) ناکارآمدی اجرایی: باتوجه‌به طولانی‌بودن ساختار سلسله‌مراتبی تقسیمات کشوری، سطح دهستان با مدیریت دهدار کارکرد اجرایی مطلوبی ندارد. لازم به ذکر است که درحال حاضر نیروی انسانی در سطح دهستان فعالیت نمی‌کند و دهدار در بخشداری مستقر است.

ب) عدم امکان مدیریت تخصصی: امکان مدیریت سیاسی بهینهٔ این سطح به علت مواجهه با چالش حفظ نیروی انسانی متخصص با تردید همراه است.

ج) ارتقای سطح: تأثر از روند افزایشی جمعیت، الزام ارتقای دهستان‌ها به سطح بخش ناگزیر می‌شود (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۳-۱۲).

سابقهٔ منطقه‌بندی در نظام اداری-اجرایی ایران

یکی از سطوح مهم در تقسیمات کشوری سطح منطقه است که شامل فضا و قلمرویی است متجانس و همگون در ویژگی‌های ساختاری و کارکردی و بر پایهٔ آن‌ها با داشتن هویت مشخص از مناطق همجوار خود متمایز می‌شود (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۲). پس می‌توان منطقه را واحدی جغرافیایی دانست که حدود آن کم‌وبیش بر پایهٔ مرزهای فیزیکی و مختصات اکولوژیک تعیین می‌شود و یک نظام اجتماعی را در بر می‌گیرد که روابط فرامحلی گروه‌های انسانی دارد. در این نگرش منطقه بستر پیدایش مجموعه‌های درهم‌تنیده است که قالب همکاری سازمان‌دهی‌شده در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی و فرهنگی است. منطقه‌بندی یک فضا تقسیم آن به مناطقی با مرزهای معین است (زیاری، ۱۳۹۱، ص. ۵۲). کارکردهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این واحدهای تقسیماتی ایجاب می‌کند که به‌منظور بهینه‌سازی و ارتقای سطح کارکردهای آن در چارچوب کلیت دولت ملی، سازمان و ساختار مناسب تقسیماتی ترتیب داده شود تا به‌صورت مجموعه‌ای هماهنگ در جهت اهداف ملی و محلی یک دولت و نظام سیاسی وظایف مربوط را انجام دهد (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹، ص. ۲-۳). درمجموع منطقه‌بندی سرزمینی در پی ایجاد نظام مطلوب تقسیمات کشوری و مدیریت سرزمینی به‌منظور حفظ یکپارچگی سرزمینی، ارزش‌های اساسی و رشد و توسعهٔ طاقت‌پذیر منطقه در پرتو امنیت است؛ ازهمین‌رو منطقه‌بندی داخلی یک کشور زمانی کارساز است که روان و کارآمد باشد و کمترین تنش و بیشترین مشارکت و همکاری متقابل را در درون منطقه و بین مناطق همجوار به وجود آورد (احمدی‌پور، ۱۳۸۰، ص. ٥٦). سابقهٔ توجه به منطقه‌بندی و توسعهٔ منطقه‌ای در ایران به دههٔ ۱۳۲۰ و تهیهٔ اولین برنامهٔ عمرانی کشور برمی‌گردد (توکلی و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۵۹). نظرات متفاوت میان

متولیان و برنامه‌ریزان منطقه‌بندی در ایران با بررسی انواع آن آشکار می‌شود. دستگاه‌های اجرایی و متولیان امور کشوری اجرای طرح‌ها و برنامه‌های خود را با الگوی تقسیمات سیاسی کشور همخوان نمی‌دانند و تقسیم‌بندی دیگری را مطابق با اهداف و ویژگی‌های مناطق ارائه می‌کنند (وثوقی، ۱۳۷۷، ص. ۲٦)؛ به‌عبارت‌دیگر سازمان‌ها و نهادهای کشور باتوجه‌به ضرورت اهداف کارکردی خود، دست به منطقه‌بندی زدند. منطقه‌بندی‌های گوناگون در دستگاه‌های اجرایی برای حصول اهداف برنامه‌ریزی‌شده، باعث ارائهٔ الگوهای متفاوت منطقه‌بندی شده است. در طی یک قرن اخیر بیش از ۳۰ منطقه‌بندی به‌وسیلهٔ بخش‌های مختلف نظام اداری انجام گرفته است که در نقشه زیر شکل ۵ با تطبیق ۳۰ نقشهٔ موجود مناطق طراحی شده و در نمودار شکل ٤ پایین روند تعداد مناطق در ۲۱ طرح و برنامهٔ مطالعاتی و اجرایی نشان داده شده است. از نقطه نظر جغرافیایی مهم‌ترین نقدی که متوجه انواع منطقه‌بندی‌های مذکور می‌شود این است که ترسیم مناطق و تجمیع استان‌ها طوری صورت گرفته است که مناطق مرکزی دسترسی و اتصال مستقیم به بخش‌های بیرونی و مرزهای بین‌المللی ندارند و عملاً از درون محصور شده‌اند.

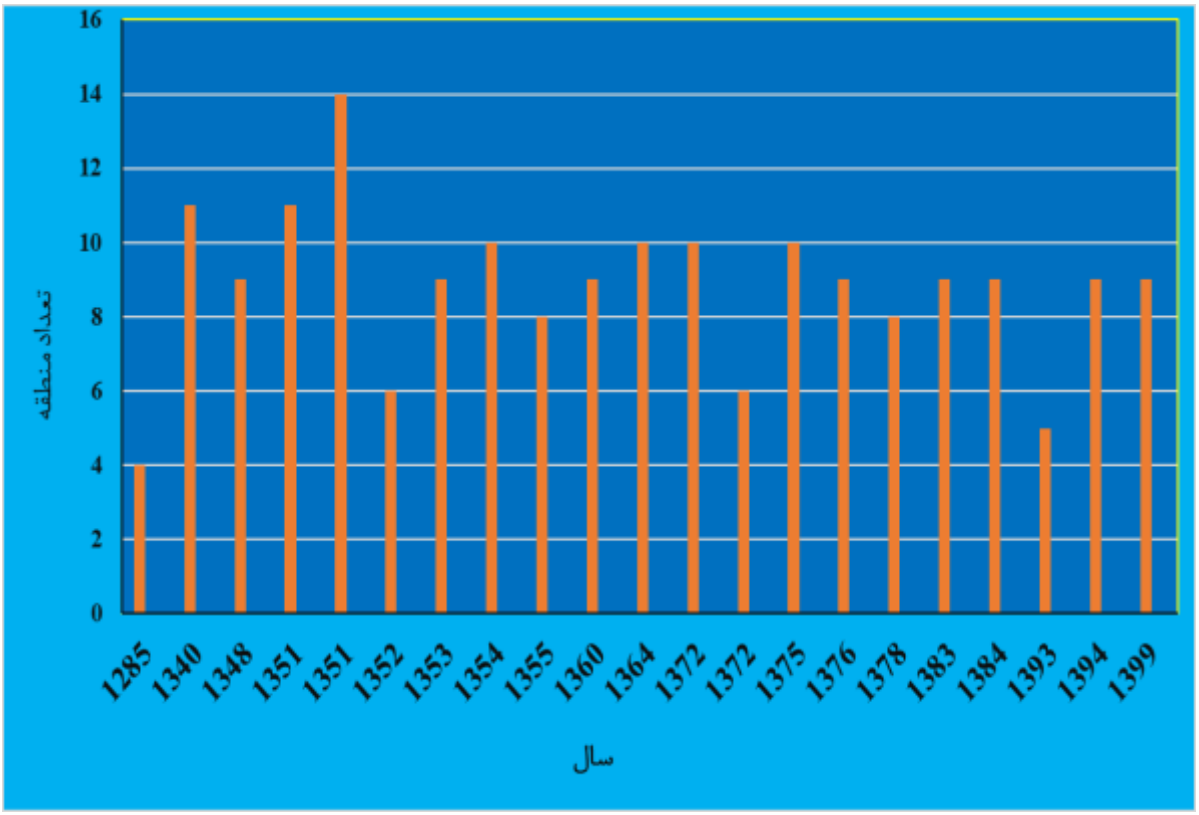

شکل ٤: نمودار روندشناسی منطقه‌بندی در ایران (منبع: نگارندگان، ۱٤۰۳)[۱]

Figure 4: Zoning trend diagram in Iran (Reference: Authors, 2024)

۱- محققان با مطالعهٔ ۲۱ نوع منطقه‌بندی صورت‌گرفته در ایران، اطلاعات مربوط به آن را در قالب جدول احصا کرده‌اند و نمودار ترسیمی در مقاله با استفاده از داده‌های آن تهیه شده است. جدول مزبور به پایگاه اطلاعات علمی مجلهٔ جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی ارسال شده که درصورت نیاز سایر پژوهشگران، دسترسی به آن امکان‌پذیر است. آدرس ایمیل کمکی برای دسترسی به اطلاعات مزبور: a.homayoun@modares.ac.ir

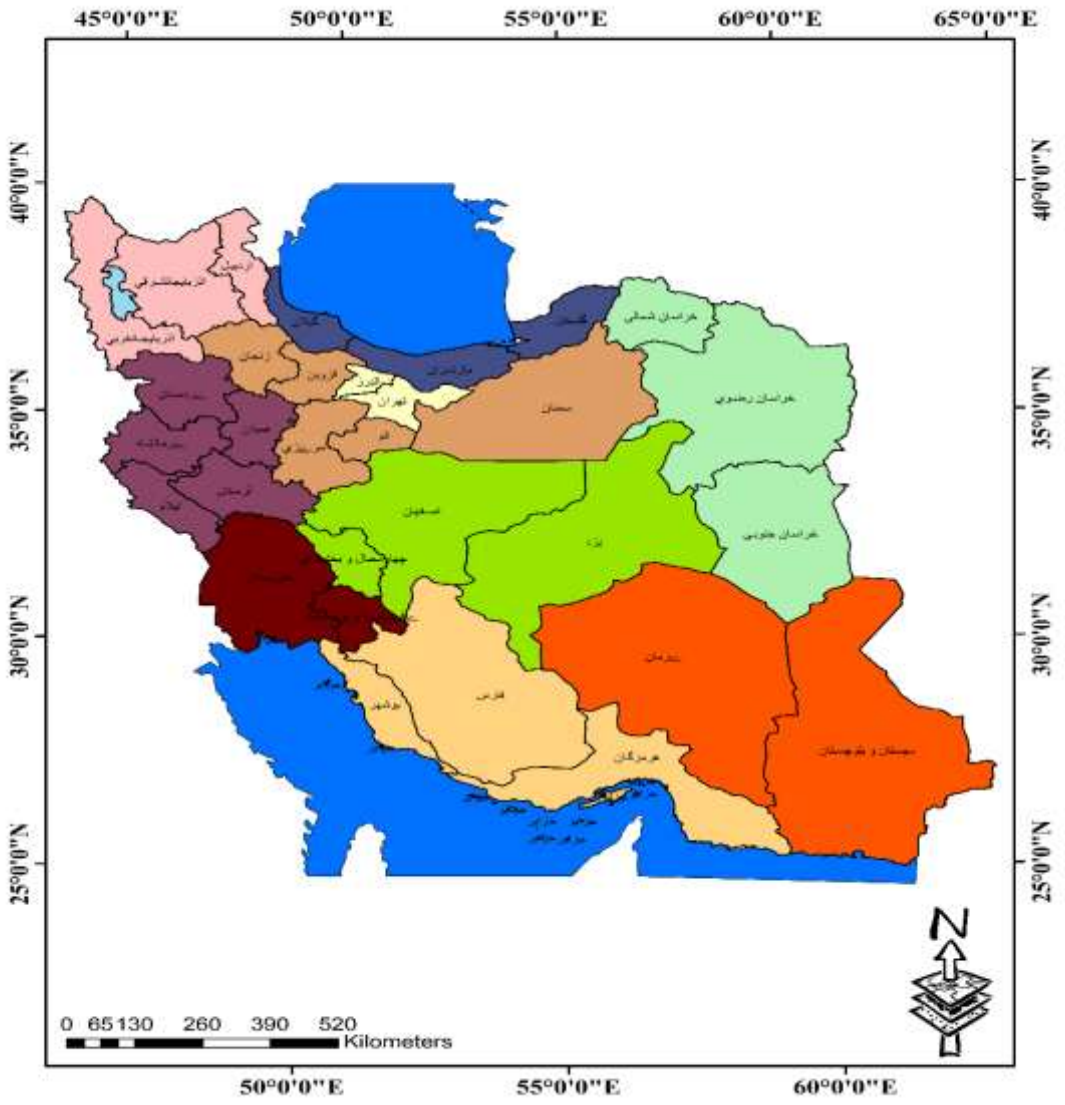

شکل ۵: نقشهٔ تطبیقی مستخرج از ۳۰ نقشهٔ منطقه‌بندی در ایران (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳)

Figure 5: Comparative map extracted from 30 zoning maps in Iran (Reference: Authors, 2024)

باتوجه‌به شیوهٔ شکل‌گیری، انواع منطقه‌بندی‌ها را در ایران می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱- منطقه‌بندی‌هایی که شامل چند استان براساس ویژگی‌های مشترک اقتصادی، فرهنگی، همجواری، قومیتی و محیطی هستند و تمام فضای جغرافیایی کشور را پوشش می‌دهند. درواقع این منطقه‌بندی‌ها براساس (بر مبنای) نیازها و اهداف عام برنامه‌ریزی و اجرایی نهادهای مختلف صورت پذیرفته و به‌عنوان مکملی برای تقسیمات سیاسی-اداری انجام می‌گرفت و در آن رویکرد بالا به پایین مسلط است. ازجمله می‌توان از منطقه‌بندی‌های وزارت کشور، مراکز آموزش عالی و منطقه‌بندی ستیران و... نام برد که منشأ قانونی آن‌ها اصل ۴۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برای تمرکززدایی در سطح کشور است.

۲- منطقه‌بندی‌های فرااستانی و ایجاد سازمان‌های هماهنگ‌کنندهٔ منطقه‌ای برای مدیریت ظرفیت‌های خاص یا مسائل مشترک کشوری (منابع ملی). در این نوع از منطقه‌بندی این سطوح پایین فضایی هستند که به دلیل ویژگی‌های خاص خود دستگاه‌های متولی امر را مجاب به منطقه‌بندی کرده‌اند؛ مانند منطقه‌بندی‌های ناشی از وجود منابع طبیعی در وزارتخانهٔ نفت که منطقه‌بندی فرااستانی را برای استحصال انرژی انجام می‌دهند. در این‌گونه منطقه‌بندی لزوماً مناطق ایجادشده کل فضای جغرافیایی کشور یا استان را شامل نمی‌شود، بلکه این ظرفیت و پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل آن منطقه است که گستردگی آن منطقه را تعیین می‌کند و ممکن است شامل چند استان شوند که ازنظر شاخص‌های مختلف جغرافیایی، سیاسی و اجتماعی همگنی نداشته باشند.

ازجمله مسائل مشترک انواع منطقه‌بندی در ایران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- توسعه‌محوری و عدالت‌محوری: الف) تلفیق ویژگی‌های مناطق در فرایند توسعهٔ ملی-منطقه‌ای و اعطای نقش سیاسی به‌منظور پویایی فضایی.

ب) تلاش بر کاهش نابرابری‌ها، ایجاد عدالت فضایی و افزایش بازدهٔ برنامه‌های توسعه‌ای پیش‌بینی‌شده.

۲- وفاق و همگرایی ملی: الف) وابستگی مناطق به دولت مرکزی و اهداف آن.

ب) افزایش خدمات‌رسانی به مناطق برای ایجاد وحدت ملی و کاهش اثرات نیروهای گریز از مرکز با همگن‌سازی و به‌تبع

آن افزایش امنیت و بقای ملی.

۳- ضعف قانونی و نهادی: فقدان نظام مدیریت منطقه‌ای یکپارچه در مناطق، نبود نهاد متولی سیاست‌گزار منطقه‌ای و عدم وجود استراتژی جامع بین مناطق: الف) مبهم‌بودن جایگاه قانونی نهادهای متولی اجرای منطقه‌بندی به‌گونه‌ای که نهاد مشخصی برای تطبیق اشتراکات و تناقض‌های انواع منطقه‌بندی وجود ندارد.

ب) عدم تعریف روابط نهادها و ارگان‌های موجود در مناطق.

ایجاد سطح منطقه در نظام تقسیمات کشوری

در صورتی بازدهی مدیریت سیاسی فضا بهینه و مطلوب خواهد بود که ساختار مناسب تقسیمات کشوری بتواند همهٔ بخش‌های نظام اداری را همسو کند و روابط سیستماتیک آن‌ها را در قالب ساختار جریان روابط به سمت تعادل فضایی سوق دهد. درنتیجه یکی از اقدامات مؤثری که برای کمک به رفع مشکلات سازمان سیاسی فضای ایران می‌توان انجام داد، ایجاد سطح منطقه در نظام تقسیمات کشوری و هماهنگی و همسویی همهٔ بخش‌های نظام اداری-اجرایی با آن است. با این اقدام فرصت اصلاح ساختار تقسیمات کشوری و کاستی‌ها و چالش‌های آن فراهم می‌شود؛ بنابراین، کاهش رقابت‌های منفی بین مناطق، ایجاد الگوی یگانهٔ مدیریت منطقه‌ای و افزایش کارایی و کاهش هزینه‌ها به این اقدام منتج می‌شوند.

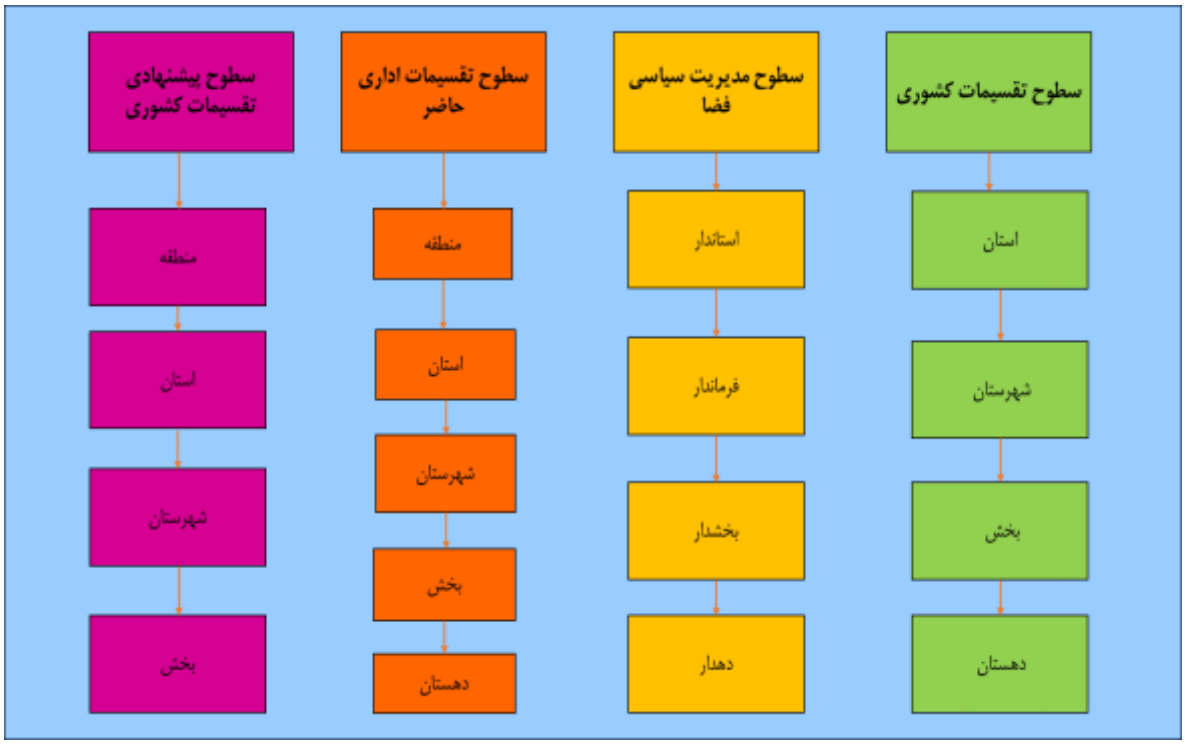

شکل ٦: مدل گرافیکی سطوح تقسیمات کشوری ایران با پیشنهادات مربوط به آن (منبع: نگارندگان، ١٤٠٣)

Figure 6: Graphical model of the levels of divisions of Iran with relevant suggestions (Reference: Authors, 2024)

فرصت‌های ایجاد سطح منطقه در ایران عبارت‌اند از:

۱- تمرکززدایی: ایجاد سطح منطقه می‌تواند به کاهش تمرکزگرایی مفرط در ایران کمک کند. تمرکززدایی معقول و متناسب با سازمان فضایی، ایران را به تشکیلات دقیق و هم‌افزای وحدت ملی تجهیز می‌کند و با این فرصت ضمن مرتفع‌سازی نیازهای مناطق مختلف کشور، وفاق ملی اقوام تقویت خواهد شد. از مهم‌ترین مزیت‌های تمرکززدایی با ایجاد سطح منطقه در نظام تقسیمات کشوری می‌توان به این موارد اشاره کرد: الف) ایجاد هماهنگی بین بخش‌های نظام اداری، ب) باز توزیع قدرت اجرایی بین نهادهای سطح فروملی و ج) کاهش بوروکراسی سلسله‌مراتبی.

۲- افزایش مشارکت عمومی: کشور ایران در طول تاریخ تا قبل از پاگیری دولت مدرن همواره سطح منطقه را در نظام تقسیمات سرزمینی داشت. باتوجه‌به گستردگی و تنوع اقلیمی و فرهنگی فضای کشور، ایجاد سطح منطقه و واگذاری بخشی از مسؤلیت‌های سیاسی و اجرایی در سطوح پایین‌تر موجب افزایش انگیزۀ مردم برای همکاری در مدیریت کشور می‌شود؛ به عبارت بهتر با ایجاد سطح منطقه و تفویض اختیارات به سازمان‌ها و نهادهای منطقه‌ای محلی‌گرایی، تمرکززدایی و سرمایۀ اجتماعی را تقویت می‌کند. همچنین پاسخی به برخی از مشکلات کنونی فضاهای اکولوژیک اقوام و پیروان مذهبی خواهد بود.

۳- توسعۀ متوازن: توسعۀ متوازن یکی از اهداف اصلی سازمان‌دهی سیاسی فضا است. توسعۀ متوازن و طاقت‌پذیر فضا ازطریق بارگزاری مناسب فعالیت‌ها، تخصیص و ارائۀ بهینۀ خدمات به وجود می‌آید و سبب هم‌افزایی سیستماتیک کارکردی همسو با عدالت فضایی می‌شود.

٤- مدیریت سیاسی کارا و افزایش اثربخشی اجرایی آن: بسیاری از دستگاه‌های اجرایی در راستای جامعیت برنامه‌ها و انجام بهتر وظایف، از منطقه‌بندی پیشنهادی خود استفاده می‌کنند که در الگوی نظام سلسله‌مراتبی تقسیمات کشوری هنوز وجود ندارد. ساختار سازمانی مدیریت سیاسی و فعالیت‌های که بر [در] فضا بارگزاری می‌شوند، برای سامان‌یافتن باید با هم منطبق باشند؛ بدین معنی که الگوی سازمان‌دهی سیاسی فضا هم‌پوشانی نسبی را بین پدیده‌های کارکردی بخش‌های اداری مثل خدمات و خصیصه‌های فضایی برای تنظیم روابط در تناسب کالبدی شکل دهد. ثبات نسبی عناصر و کاستن از سطوح غیرضروری نظام تقسیمات کشوری یا ترکیب آن‌ها با هم با هدف چابک‌سازی، کارایی و اثربخشی، مدیریت سیاسی را افزایش می‌دهد؛ درنتیجه باتوجه‌به اینکه به‌لحاظ قانونی سطح منطقه در نظام تقسیمات کشوری وجود ندارد، اما ازآنجایی‌که بخش‌های نظام اداری استفادهٔ گسترده‌ای از این سطح را در راستای کارآمدی مؤثر دارند، ایجاد سطح منطقه به‌عنوان بزرگ‌ترین سطح تقسیم کلان سیاسی فضا ضرورت دارد.

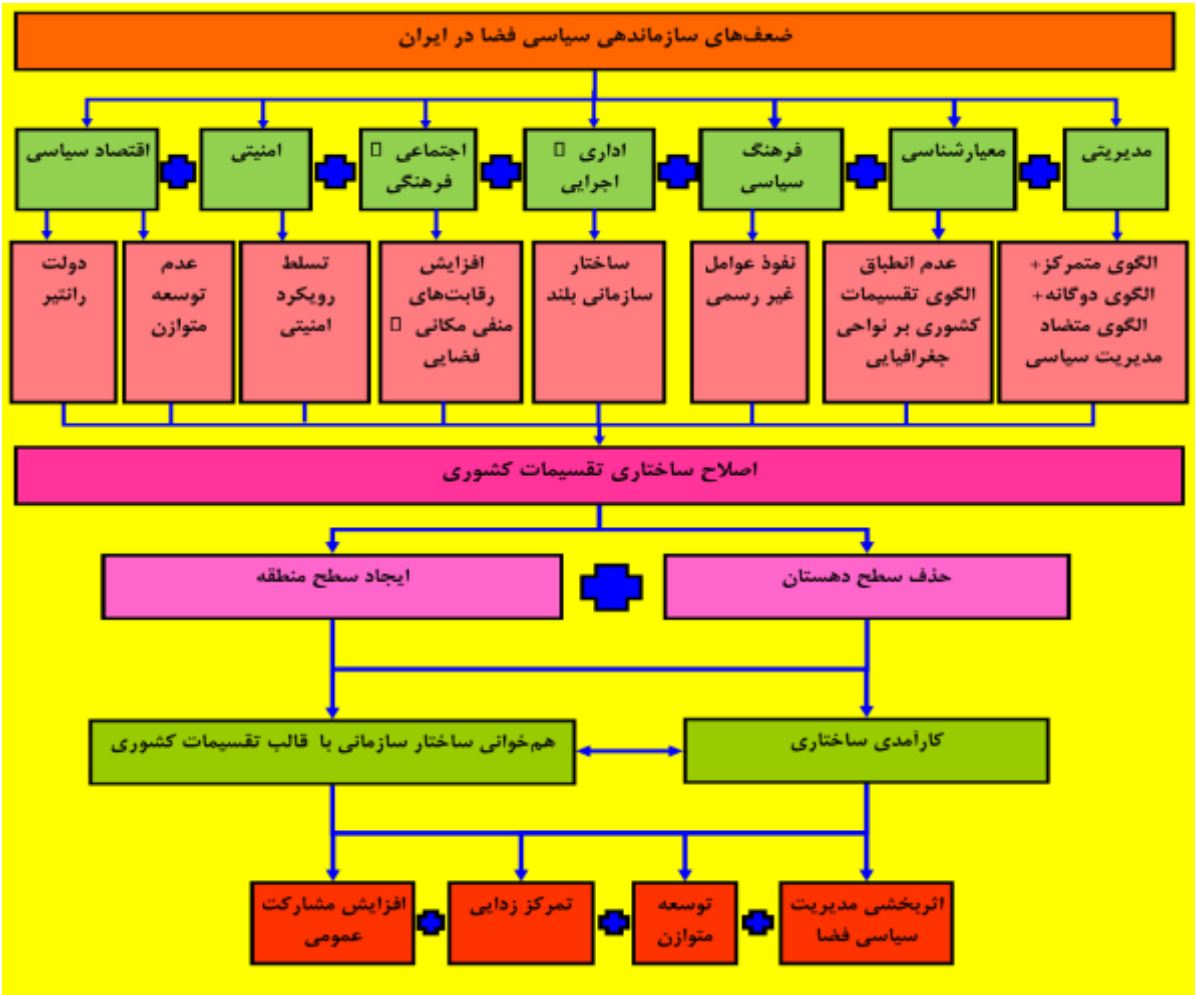

شکل ۷: مدل مفهومی ضعف‌های سازمان‌دهی سیاسی فضا در ایران و بدیل ساختاری آن (منبع: نگارندگان، ۱٤۰۳)

Figure 7: Conceptual model of the weaknesses of political organization of space in Iran and its structural alternative (Reference: Authors, 2024)

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که ساختار کنونی نظام تقسیمات کشوری ایران، به دلیل ساختار سلسله‌مراتبی، تمرکزگرایی افراطی و عدم انطباق با ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی مناطق، از کارایی کافی برخوردار نیست و مانع توسعهٔ متوازن و مدیریت کارآمد در سطوح مختلف کشور است. این ساختار با ایجاد چالش‌هایی نظیر افزایش بوروکراسی، پراکندگی وظایف اداری، هزینه‌های اجرایی بالا و توزیع ناعادلانهٔ منابع و خدمات، فضای نامتوازنی در نظام مدیریتی کشور ایجاد کرده است. تمرکز خدمات و تصمیم‌گیری‌ها در سطح ملی و مرکز، مناطق حاشیه‌ای از دستیابی به امکانات و فرصت‌های برابر محروم کرده و موجب افزایش شکاف‌های توسعه‌ای و نارضایتی اجتماعی در این مناطق شده است.

یکی از مهم‌ترین مشکلات این ساختار، وجود سطح دهستان به‌عنوان یک واحد ناکارآمد و پرهزینه در سلسله‌مراتب تقسیمات کشوری است که نه‌تنها نقش مؤثری در مدیریت سیاسی فضا ندارد و این پژوهش پیشنهاد می‌دهد که حذف سطح دهستان و جایگزینی آن با سطح منطقه، می‌تواند راه‌حل مناسبی برای رفع مشکلات موجود باشد. ایجاد سطح منطقه به‌عنوان یک واحد مدیریتی میان‌سطحی، با هدف هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی و تطابق بیشتر با ویژگی‌های جغرافیایی و اجتماعی مناطق می‌تواند به افزایش کارآمدی و کاهش هزینه‌ها کمک کند.

مزایای ایجاد سطح منطقه شامل تمرکززدایی از مدیریت سیاسی، کاهش رقابت‌های منفی میان مناطق، توزیع عادلانه‌تر منابع و خدمات و تقویت همگرایی ملی است. این تغییر با فراهم‌کردن زمینه برای واگذاری اختیارات بیشتر به نهادهای منطقه‌ای، مشارکت عمومی را در مدیریت فضای سیاسی و اجرایی کشور افزایش می‌دهد و حس تعلق و مسئولیت‌پذیری مردم در مدیریت محلی را تقویت می‌کند. هم‌چنین، سطح منطقه می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای ایجاد انسجام و تعامل بهتر میان بخش‌های مختلف اداری، کاهش تعارض‌های نهادی و بهبود فرایند تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای عمل کند.

درنهایت، ایجاد سطح منطقه در نظام تقسیمات کشوری ایران، علاوه‌بر بهبود عملکرد دستگاه‌های اجرایی و کاهش هزینه‌ها موجب تقویت عدالت فضایی، توسعهٔ متوازن و پایداری اجتماعی–اقتصادی خواهد شد. این اصلاح ساختاری می‌تواند زمینه را برای تقویت انسجام ملی و یکپارچگی سرزمینی، هم‌افزایی میان نهادهای دولتی و غیردولتی و ارتقای جایگاه ایران در مدیریت فضایی و توسعهٔ پایدار فراهم کند. باتوجه‌به یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود تا اقدامات لازم برای تدوین و اجرای چنین تغییراتی در نظام تقسیمات کشوری صورت گیرد.

منابع

احمدی‌پور، زهرا (۱۳۸۰). *ثبات امنیت عمومی در چارچوب تقسیمات ملی، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های کنفرانس امنیت عمومی و وحدت ملی*. معاونت امنیتی و انتظامی وزارت کشور.

احمدی‌پور، زهرا، جعفرزاده، حسن، و میرزایی، محمدرضا (۱۳۹۳). تحلیل کارکردی تقسیمات کشوری در اجرای برنامه‌های آمایش سرزمین با تاکید بر ایران. *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ٤(١٤)، ١–٢١.
https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_454.html

احمدی‌پور، زهرا، رهنما، محمدرحیم، و رومینا، ابراهیم (۱۳۹۰). نقش نظام تقسیمات کشوری در توسعه ملی مورد مطالعه: ایران. *فصلنامه آمایش فضا و ژئوماتیک، ۱۵*(۲)، ۱۷-۳۹.
http://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-10371-fa.html

احمدی‌پور، زهرا، قنبری، عزیزالله، و حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۸۹). تأثیر الگوی تقسیمات کشوری بر توسعه فضای جغرافیایی (مورد مطالعه: استان زنجان). *فصلنامه آمایش فضا و ژئوماتیک، ۱٤*(٤)، ٦۲-۳۹.
http://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-10316-fa.html

احمدی‌پور، زهرا، و منصوریان، علیرضا (۱۳۸۵). تقسیمات کشوری و بی‌ثباتی در ایران ۱۳۵۷-۱۲۸۵. *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۲*(۳)، ٦۲-۸۹. https://journal.iag.ir/article_57272.html

احمدی‌پور، زهرا، و میرشکاران، یحیی، و هورکاد، برنارد (۱۳۹۲). سازمان‌دهی سیاسی فضا در ساختارهای بسیط. *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۱۰*(۳۵)، ۱۷٦-۱۹۹. https://journal.iag.ir/article_55915.html

بیجندی سودابه (۱۳۹۳). *تقسیمات کشوری در پرتو مفهوم مدیریت بهینه* [پایان‌نامه منتشرنشده کارشناسی ارشد]. دانشگاه شهید بهشتی.

پورموسوی، سیدموسی، میرزاده کوهشاهی، مهدی، و رهنما قره‌خانبگلو، جهانبخش (۱۳۸۷). سازمان‌دهی سیاسی فضا و نواحی فرهنگی و کارکردی در ایران. *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ٤*(۱۳)، ۷۵-۱۰۱.
https://journal.iag.ir/article_57034.html

توکلی، مرتضی، ابراهیمی، آرام، و حمیدی تهرانی، سمیرا (۱۳۹۷). تحلیل الگوی منطقه‌بندی کاربری اراضی ایران از دوران پسامشروطه تاکنون. *فصلنامه برنامه‌ریزی وآمایش فضا، ۲۲*(۱)، ۸۵-۱۲۳.
https://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-25177-fa.html

حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۷۹). *مبانی مطالعات سیاسی اجتماعی (۱)*. انتشارات سازمان حوزه‌های علمیه و مدارس علمیه خارج از کشور.

حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۳). *جغرافیای سیاسی ایران*. انتشارات سمت.

حافظ‌نیا، محمدرضا، ذوقی بارانی، کاظم، و احمدی‌پور، زهرا (۱۳۹۰). بررسی تأثیر الگوی دوگانه مدیریت سیاسی فضا بر کارکردهای مناطق آزاد: مطالعه موردی کیش. *آمایش فضا و ژئوماتیک، ۱۵*(۱)، ۲۱-۳۹.
http://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-1308-en

حافظ‌نیا، محمدرضا، و احمدی‌پور، زهرا، و رومینا، ابراهیم (۱۳۹۷). ساماندهی و مدیریت سیاسی فضا در ایران. انتشارات سمت.

رشیدی، مصطفی، علیپور، عباس، حسین‌وند شکری، روح‌الله، و سعیدزاده، مصطفی (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی ژئوپلیتیکی تقسیمات کشوری ایران از منظر آمایش سرزمین. *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۱*(۳)، ۱۵۵-۱۸٦.
https://doi.org/10.22067/pg.v3i3.59052

رهنما، محمدرحیم، و احمدی‌پور، زهرا (۱۳۸۲). درجه‌بندی نظام تقسیمات کشوری. *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۱۸*(۲)، ۳۵-٤۸. https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/125341

رومینا، ابراهیم (۱۳۹۱). *تبیین مدیریت سیاسی فضا در سیستم‌های متمرکز ساده، مطالعه موردی: ایران* [پایان‌نامه منتشر نشده دکتری]. دانشگاه تربیت مدرس.

زیاری، کرامت‌الله (۱۳۹۱). *اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای*. انتشارات دانشگاه تهران.

شهابی، هوشنگ (۱۳۷۷). استان‌شدن اردبیل نگاهی به روابط مرکز و پیرامون در ایران. *مجله گفتگو*، (۲۰)، ۵۹-۸۶.
https://ensani.ir/fa/article/215095

غلامرضایی، یوسفعلی، و حسن‌آبادی، داوود (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل نظام تقسیمات کشوری ایران با تأکید بر متغیرهای علمی و جغرافیایی: مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان. *فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، *۷*(۲۹)، ۲۷۷-۲۹۸. https://www.jgeoqeshm.ir/article_58349.html

قادری حاجت، مصطفی، و حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۷). راهکارهای دستیابی به عدالت فضایی در ایران. *پژوهش‌های جغرافیای سیاسی*، ۳(۱)، ۲۵-۵۷. https://doi.org/10.22067/pg.v4i9.75411

قالیباف، محمدباقر، و میرزاده کوهشاهی، مهدی (۱۳۸۸). علل و موانع توسعه جزیره ابوموسی. *جغرافیا*، *۷*(۲۰-۲۱)، ۷-۲۴. https://mag.iga.ir/article_704952.html

کریمی‌پور، یدالله (۱۳۸۱). *درآمدی بر تقسیمات کشوری ایران* (ج. ۱). انتشارات انجمن جغرافیای ایران.

متقی، افشین، قربانی سپهر، آرش، و امیری، وحید (۱۳۹۸). تحلیل عوامل مؤثر بر ارتقای سطوح تقسیمات کشوری (مطالعه موردی: استان چهارمحال و بختیاری). *جغرافیا*، *۱۷*(۶۳)، ۹۲-۱۱۳.
https://mag.iga.ir/article_246007.html

میرشکاران، یحیی (۱۳۹۰). *الگوی سازمان‌دهی سیاسی فضا در نظام‌های بسیط با تأکید بر ایران* [پایان‌نامه منتشرنشده دکتری]. دانشگاه تربیت مدرس.

وثوقی، فاطمه (۱۳۷۷). منطقه‌بندی در ایران. *تحقیقات جغرافیایی*، (۲-۳)، ۲۴-۴۶.
https://www.sid.ir/paper/430573/fa

References

Ahmadipour, Z. (2001). *Stability of Public Security in the Context of National Divisions, Collection of Articles and Speeches of the Public Security and National Unity Conference*. Deputy Security and Police Department of the Ministry of Interior. [In Persian].

Ahmadipour, Z., & Mansourian, A. (2005). Country divisions and instability in Iran 1357-1285. *Geopolitic Quarterly*, *2*(3), 62-89. https://journal.iag.ir/article_57272.html [In Persian].

Ahmadipour, Z., Jafarzadeh, H., & Mirzaei, M. R. (2013). Functional analysis of country divisions in the implementation of land improvement programs with emphasis on Iran. *Regional Planning Quarterly*, *4*(14), 1-12. https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_454.html [In Persian].

Ahmadipour, Z., Ghanbari, A., & Hafeznia, M. R. (2010). The influence of the pattern of country divisions on the development of geographical space (Study case: Zanjan province). *Quarterly Journal of Space planning and Inspection*, *14*(4), 39-62. http://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-10316-fa.html [In Persian].

Ahmadipour, Z., Rahnama, M. R., & Ebrahim, R. (2019). The role of the country division system in the national development studied: Iran. *Quarterly Magazine of Space Planning and Design*, *15*(2), 17-39. http://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-10371-fa.html [In Persian].

Ahmadipour, Z., Mirshekaran, Y., & Hourcade, B. (2014). Political organization of space in unitary systems. *Geopolitic Quarterly*, *10*(35), 176-199. https://journal.iag.ir/article_55915.html [In Persian].

Ansell, C. K., & Palma, G. D. (2002). *On Restructuring Territoriality: Europe and North America*. Cambridge University Press.

Bijandi, S. (2015). *Country Divisions in the Light of the Concept of Optimal Administration* [Unpublished Master thesis]. Shahid Beheshti University. [In Persian].

Ghaderi-Hajat, M., & Hafeznia, M. R. (2018). Strategies for Achieving Spatial/Geographic Justice in Iran. *Research Political Geography Quarterly, 3*(3), 25-57. https://doi.org/10.22067/pg.v4i9.75411 [In Persian].

Ghalibaf, M. B., & Mirzadeh-Koohshahi, M. (2009). Causes and obstacles to the development of Abu Musa Island. *Geography, 7*(21), 7-24. https://mag.iga.ir/article_704952.html [In Persian].

Gholamrezaei, Y., & Hassanabadi, D. (2018). Investigating and analyzing the system of divisions in Iran with emphasis on scientific and geographical variables. *Geography & Regional Planning, 7*(29), 277-298. https://www.jgeoqeshm.ir/article_58349.html [In Persian].

Gottmann, J. (1976). Evolution of the Concept of Territory. *Social Science Information, 14*(3), 29-47. https://doi.org/10.1177/053901847501400302

Hafeznia, M. R. (2000). *Basics of Socio-Political Studies (1).* Publications of the Organization of Seminaries and Theological Schools Abroad. [In Persian].

Hafeznia, M. R. (2015). *Political Geography of Iran*. Samt Publications. [In Persian].

Hafeznia, M. R., Ahmadipour, Z., & Roumina, E. (2018). *Organization and Political Management of Space in Iran*. Samt Publications. [In Persian].

Hafeznia, M., Zoghi-Barani, K., & Ahmadipour, Z. (2009). Investigating the impact of the dual model of political space management on the functions of free zones: A case study of Kish. *Spatial Planning and Geomatics, 15*(1), 21-39. http://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-1308-fa.html [In Persian].

Karimipour, Y. (2002). *Introduction to Iran's Country Divisions* (Vol. 1). Publications of the Iranian Geography Association. [In Persian].

Mireshkaran, Y. (2012). *Finding Pattern of Political Organization of Space in Unitary Systems with Emphasis on Iran* [Unpublished Doctoral thesis]. Tarbiat Modares University. [In Persian].

Mottaghi, A., Ghorbanisepehr, A., & Amiri, V. (2020). Analysis of effective factors on improving the levels of national divisions (Case study: cities of Chaharmahal and Bakhtiari province). *Geography, 17*(63), 92-113. https://mag.iga.ir/article_246007.html. [In Persian].

Pourmosavi, S. M., Mirzadeh-Kouhshahi, M., & Rahnama-Qarakhanbiglou, J. (2008). Political organization of cultural and functional spaces and areas in Iran. *Geopolitics Quarterly, 4*(13), 75-101. https://journal.iag.ir/article_57034.html [In Persian].

Rahnama, M. R., & Ahmadipour, Z. (2003). Classification of the national division system. *Geographical Research Quarterly, 18*(2), 35-48. https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/125341 [In Persian].

Rashidi, M., Alipour, A., Hosseinvand-Shokri, R., & Saeedzadeh, M. (2016). The geopolitical pathology of Iran's administrative divisions in terms of spatial planning. *Research Political Geography Quarterly, 1*(3), 155-186. https://doi.org/10.22067/pg.v3i3.59052 [In Persian].

Romina, E. (2013). *Explaining the Political Management of Space in Simple Centralized Systems, Case Study: Iran* [Unpublised PhD thesis]. Tarbiat Modares University. [In Persian].

Shahabi, H. (1998). Ardabil becoming a province; A look at the center-periphery relations in iran. *Conversation Journal*, (20), 59-86. https://ensani.ir/fa/article/215095 [In Persian].

Soja, E. W. (1970). *The Political Organization of Space. Association of American Geographers*. Commission On College Geography Washington, D. C.

Tavakoli, M., Ebrahimi, A., & Hamidi-Tehrani, S. (2016). Analysis of Iran spatial planning zoning pattern from post-Constitutional Revolution till present. *Space Planning and Design Quarterly, 22*(1), 85-123. https://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-25177-fa.html [In Persian].

Wossoughi, F. (1998). Zoning in Iran. *Geographical Researches*, (49-50), 24-46. https://www.sid.ir/paper/430573/fa [In Persian].

Ziari, K. (2011). *Principles and Methods of Regional Planning*. University Of Tehran Press. [In Persian].